

Kūrybinės biografijos: iš Antano Bernatono prisiminimų

MANO BOBULĖS

Bobutėmis vadinome vyresnio amžiaus moteris, su kuriomis man teko bendrauti užrašinėjant jų dainuotas senovines dainas. Teisingiau reikėtų jas įvardinti kaip tautosakos pateikėjomis, bet tai labai oficialu. Manau, kad jos nesupyktų pavadintos bobutėmis, juo labiau, kad tos mano bobutės jau seniai iškeliavę iš šio pasaulio ir tik iš jų padainuotų, o mano užrašytų dainų beatmenamos. Aš su jom bendrauti pradėjau 1978 metais, kai Kaišiadoryse susibūrę į Lietuvos veterinarijos mokslinio tyrimo instituto folkloro ansamblį, (vėliau tapusį „Verpeta“), pradėjau užrašinėti liaudies dainas, pasakojimus, šokius, ratelius. Iš pradžių tai buvo netoliese gyvenantys, lengvai pasiekiami žmonės. Kai LVMTI eksperimentinio ūkio Kalniškių skyriaus galvijų fermoje dariau mokslinius bandymus, teko kasdien lankytis fermoje. Šerikai ir melžėjos ilgainiui su manim apsiprato, pradėjo laikyti savu ir nesislėpdamos elgėsi taip, lyg manęs nė nebūtų: vogė, gėrė, keikėsi, barėsi. Gimtadienių vardadienių, švenčių progomis pabaliavoję užtraukdavo dainą. Puikiai dainavo šerikas Šiška, dvi bendrapavardės melžėjos Alionienės ir kt. Daugelio jau neprisimenu. Dainuodavo puikiai, pilnais balsais, gražiai sutardamos. Jų mėgstamiausia daiana buvo „Žaliam daržely, tarp bijūnėlių“. Šią dainą vėliau teko girdėti dainuojant Česlovą Kriščiūną su kapela, bet žinoma, nebebuvo to spontaniško skambesio.

Pirmoji iš mano Bobulių 83 metų Ona Grigaliūnienė, gimusi Slabados kaime. Ji tada gyveno pas savo dukrą Miliukienę Palomenės kaime. Sunkiai vaikščiojo, bet atmintį turėjo gerą, gerai prisiminė dainų žodžius. Tų dainų mokėjo labai daug. Buvo išmokusi iš savo anksti mirusios mamos ir tėvo Martyno Laučiūno, Žaslių valsčiaus Ilgakiemio „starostvos“, iš tetų, kaimo jaunimo, su kuriuo nuo mažų dienų kartu dainuodavo, nes turėjo stiprų ir gražų balsą. Dainas įsimindavo greitai. Sykį užgirdau – ir ji jau mano - „jau aš ją moku“ – gyrėsi Ona.

1981 m. sausio 29 d. nuvažiavęs pas Oną Grigaliūnienę Palomenėje į magnetofono juostą įrašiau jos pasakojimą apie savo gyvenimą. Paskui daugybę kartų tą įrašą teko klausyti kol jį iššifravau, užrašiau. Ir įrašo klausymo ir iššifruoto teksto klausymas darė didelį įspūdį apie šios moteriškės stiprybę, apie jos gebėjimą nepalūžti po vargų našta, rasti jėgų dainoms. Apie tai kartu su Rimu Sliužinsku paruošėme „Verpetos“ programą apie Onos Grigaliūnienės gyvenimą, pavadinę ją „Dalia, dalalė“, kurią parodėme Palomenės kultūros namuose jos 85 metų sukakties proga, dalyvaujant pačiai dainininkei. Programą kartojo Kaišiadorių kultūros namų salėje, Vilniuje Meno darbuotojų rūmuose (dabartinėje Prezidentūroje). Paskui dar daug kartų teko lankytis pas ją, vis užrašinėjant jos dainas, pasakojimus.

Ypač gražiai O.Grigaliūnienė dainavo rugiapjūtės dainas, kurių iki jos nebuvo girdėjęs, pasakojo apie čionykščius papročius, papildydama legendomis apie laumių apdovanotus ar mirtinai užliūliuotus paliktus plovėjų vaikus. Gaila, kad nieko neužrašiau apie pokarį, partizanus, kolektyvizaciją. Žinau, kad vienas jos sūnus kurį laiką partizanavo, buvo areštuotas, o dukros nešdavo kibiruose dainininkės išvirtus virtinius pamiškėje laukiantiems partizanams. Bijojau apie tai daug klausinėti. Neužrašiau iš Grigaliūnienės ir bažnytinių giesmių, kurių ji sakė daug mokėjusi, bet šitai sričiai buvo tabu. Būtų užtekę kam nors papasakoti apie religinius ar politinius įrašus, nei ansamblio, nei manęs kaip mokslininko, o juo labiau dėstytojo būtų nebelikę. Puikiausią pavyzdį žinojome apie susidorojimą su folkloro pusėn pradėjusius žengti LVA kraštotyrininkus.

Ona Grigaliūnienė buvo mano pirmoji mokytoja, atvėrusi man langą į folklorinio lobyno gelmes. Ji mokėjo dainas pateikti taip, kad, klausydamas, jomis patikėdavai ta tikrove, dainose išdainuota.

Kad geriau suprasčiau jos pasakojimą apie tai, kaip moterys į laukus nešdavosi mažus vaikus ir ten juos užmigdžiusios dirbdavo, Ona Grigaliūnienė iš pagaliukų nudrožė ir iš skudurėlio pasiuvo miniatiūrinę vygelę, panašią į tokią, kuriose vaikelius migdydavo.

Ona Grigaliūnienė mirė 19.... m. Kaišiadoryse. Palaidota Kaišiadorių kapinėse. 1997 m. dainininkės 100 metų jubiliejų kartu su „Verpetos“ ir Kupolės“ ansambliais paminėjome Palomenės bažnyčioje.

BRONCELĖ

Kita mano bobulė buvo Bronislava Savickienė, g. 1906 m. Kasciukiškėse. Gyveno ji Kalniškių kaimo gale, nedidelėje sodybėlėje su savo vyru Savicku, buvusiu ūkininku, dirbusiu Kalniškių skyriaus sandėlio vedėju.

Broncelė buvo labai energinga, nenustygstanti vietoje. Supažindino su ja mūsų instituto bibliotekos vedėja Birutė Šalkauskienė, kai kartu su Birute nuvažiovome į jos namus. Broncelė mielai sutikusi su mumis bendrauti, tuojau pat ir padainavo. Nelengva būdavo su ja dirbti, nes jos mintys greitai šokinėdavo nuo vienos temos prie kitos. Pradeda dainuoti dainą, prisimena kitą. Šitą nebaigus, griebia kitą. Taip ir kalbant: kalba apie vieną, ima pasakoti kitą, vėl grįžta prie pirmojo ir t.t.

Daug kartų lankiausi Broncelės namuose. Tuos penkis ar šešis kilometrus dažniausiai nueidavau pėsčias, kartu nešdamasis ir savo magnetofoną. Broncelė stengdavosi kiekvieną kartą ką nors padainuoti ar papasakoti. „Tų dainų tai aš šimtus moku – tvirtino – tik galva mana nebedirba. Nebeatsimenu. Atsiminus kokią dainą užsirašydavo jos pradžia. Po ranka turėjo pasidėjus sąsiuvinį, į kurį ir rašydavo. Sykį, kažkur kitur pasidėjo sąsiuvinį, - kol jį surado, užmiršo ir dainą, kurią norėjo padainuoti. Rašinėjo visur – ant laikraščių, ant batų dėžutės – kai tik prisimindavo – skubėjo užrašyti, kol neužmiršo. Apibardavo mane, jeigu ilgesnį laiką neužeidavau. Sykį labai ją pradžiuginau, kai išklausias jos pasibėdavojimo apie sunkumus gauti arklį pavasario bulviasodžiui, suorganizavau jai arklį iš Kalniškių skyriaus ir talką. Tada išvežėme iš jos tvarto mėšlą, jį iškratėme ir tą patį vakarą pasodinome bulves. Broncelė džiaugėsi taip netikėtai išspręsta jos pavasario sėja, o mane Viešpaties angelu pavadino. Dainavo Broncelė ir viena, ar kartu su savo seserimi, atėjusia jos aplankyti.

Siūlė aplankyti jos brolių siuvėją Povilionį, gyvenantį Žasliuose. Broncelė papasakojo, kaip ji nuo mažens dirbo Kasciukiškių dvare, kaip dainuodavo su jaunimu ir didžiavosi: „Nu musėt bajava buvau, jei mane, paprastą dvariokę ūkininkas Savickas nusižiūrėjo ir už pačių pajėmė“.

Užaugino Broncelė du vaikus: dukrą, dirbusią Varėnoje ir sūnų inžinierių, dirbusį Utenos alaus fabrike. Sūnaus atvežtą „džingaz“ butelį ji man padovanojo.

Man pradėjus dirbti LVA Kaune, nutrūko ir mūsų draugystė. Nebeužteko laiko aplankyti Broncelės. Vėliau sužinojau, kad ji mirė. Palaidota Kalniškių kaimo kapinaitėse.

TERESĖ SAKAVIČIENĖ

Su šia dainininke susipažinau atsitiktinai. Sykį, o tai buvo 1982 m. spalio 3 d., su žmona Alma važiuodami pro Palomenės kaimą, pakelėje pastebėjome mažą seną pilką namelį su baltai nudažytais gražiai išpjaustytomis antlangėmis. Užsukome į kiemą paprašyti, kad leistų jas nufotografuoti. Užėję į vidų, radome ant lovos sėdinčią senyva moteriškę, skaitančią knygą. Pradėję kalbinti išsiaiškinome, jog tai 73 metų amžiaus našlė Teresė Sakavičienė, gimusi ir gyvenusi gretimame Krivonių kaime, į Palomenę atitekėjusi 1946 metais. Vaikų neturėjo, gyvena viena. Sunkiai vaikščiojo, mėgo skaityti knygas, kurias jai iš bibliotekos atnešdavo pro šalį einantys mokiniai. Teresė prisipažino, kad jaunystėje dainuodavo, kaip ir visi to meto žmonės, nors ir nebuvo pašlovinta dainininkė. Dainas ir dabar prisimenant. „Prisijaukinti“ šią dainininę pavyko greitai. Keletą kartų buvau pas ją atvažiavęs su magnetofonu ir nemažą pluoštą dainų iš jos užrašiau. O ji leido man nusiardyti vieną antlangę. Po keletos metų teko vėl važiuoti pro Palomenę, bet Teresės namelio nebebuvo. Pranyko jis, kaip ir pati Teresė. Liko tik jos dainų įrašai. Keletą jos dainų dainavome Verpetos ansamblyje, dalis jų prigijo: Kupolėje: „Pabėk, bareli“, „Sužibo žiburėliai“, „Meiliai many, motula“.

DOMICELĖ RAUDELĪUNIENĖ

Su Raudeliūniene susipažinau apie 1981 metus, kai ji kažkokioje Kaišiadorių rajono šventėje kartu su Brone Jurevičiene padainavo keletą dainų, atstovaudamos Zubiškių apylinkę. Dainavo šios moterys labai puikiai. Jurevičienė dainas vedė, o Raudeliūniene :turavojo“. Tačiau jos „turas“ buvo ypatingas. Tokie gražūs buvę jos išdainuoti melodijos, vingeliai, kuriuos tik patyrusi ir geros dainininkės gali išvingiuoti. Neiškenčiau jų neužkalbinęs po koncerto. Joms patiko, kad pagyriau jų dainavimą. Susitarėme, kad atvažiuosim įrašyti jų dainų. Ne kartą važiauvau į Zubiškes, kur įrašinėčiau jų dainas dainuojamas po vieną ir kartu su Brone.

Pirmą įrašą ten dariau 1982 m., kai Domicelai buvo 64 metai, o Bronei Jurevičienei 69 metai. Domicelė labai varžydavosi, tik gerokai įkalbinta pradėdavo dainuoti. Augo ji netoli Paparčių buvusiam Bekštonių kaime. Šeimoje buvo keturios seserys. Visos mėgo dainuoti. To dainavimo mėgo klausytis jų tėvas Jonas Žarpnickas. Grįžęs iš lauko darbų, atsiguldavo ant lovos ir prašydavo, kad dukros padainuotų.

Turėjau svajonę – surinkti kada nors visas keturias Žarpnickaites ir įrašyti jų dainavimą. Deja, svajonei nelemta buvo išsipildyti. Tik vieną kartą pavyko įrašyti Domicelės dainavimą kartu su 5 metais vyresne sesrimi Veronika Gulbickiene.

Domicelė gyveno nuosavame silikatinių baltų plytų namelyje prie Neries Zubiškių kaime. Ji puikiai audė, noriai parodėdavo savo išaustas lovatieses, rankšluosčius. Mielai prisimindavo tėviškėje dirbtus darbus, dainuotas dainas. Ūkiniame pastate turėjo įruoštas senovines rankines gernas, kuriomis savo reikalams susimaldavo miltų. Turėjo senovinį spragilą, vėtyklę ir visą reikalingą įrangą senovinei duonai paruošti ir ją iškepti. Kai 1988 m. su studentais plaukėme Nerimi, a.a. Sauliaus Griciaus organizuoto Ekologinio žygio metu, užėjome pas Domicelę, ji mums pademonstarvo visą duonos gamybos procesą nuo rugių pjovimo pjautuvu, ligi pat aruodo. Domicelė pasakojo su kokia meile ir pagarba buvo ruošama duonelė, ir kaip ta pagarba išnyko sovietmečiu, kai kolchoznikai mėšlinais batais braidė po grūdų aruodus, o pirktine duona šerdavo gyvulius, pamovę kepalus ant šakių, kuriomis buvo kapstomas mėšlas. Šitą Domicelės samprotavimą panaudojau su „Verpeta“ paruoštoje „Kasdieninė mūsų duona“ programoje. Domicelę buvau nusivežęs į Rumšiškės, kur LB Muziejuje vyko rugiapjūtės šventė. Ten Domicelė Raudeliūnienė mkliai darbavosi su pjautuvu, o LVA docentas Jonas Čepulis – aukštaičių dalgele, o aš kirtau rugius žemaitišku dalgiu. Šios šventės vaizdo įrašas gali būti Leono Glinskio vaizdajuosčių archyve.

Jurevičienės Bronės dainavimas nebuvo toks įspūdingas, kaip Domicelės Raudeliūnienės. Pas pastarąją ir vėliau teko lankytis Zubiškėse su Kupolės ansambliciais. Ši trumparegė, sunkiai matanti moteris noriai bendraudavo tiek su manim, tiek su studentais, mokė juos žaidimų, dainų. Apie jos gyvenimą nedaug ką galiu pasakyti, nedaug ką žinau.

Domicelė Raudeliūnienė užaugino sūnų ir dukrą. Dukra dirbo Kauno kolegijoje direktoriaus pavaduotoja. Jos užsakymu porą sykių važiavome su „Kupole“ koncertuoti kolegijos studentams, tačiau artimiau nebendravom.

ČIULADŲ ŠEIMA

Pirmieji dainų pateikėjai Verpetos ansamliui buvo Čiuladų šeimyna. Jau rašiau anksčiau, kaip ekskursijos metu Valerijos Čiuladaitės (dabar Jankauskienės) dėdė padainavo „Obelėlą“, tapusią vos ne „Verpetos“ himnu, daugybę kartų dainuota įvairiuose renginiuose ir koncertuose, pamėgta ir kitų ansamblių bei dainininkų. Apie 1980 metus kartu su ansambliciais Vladu Rimavičium ir Valerija Jankauskiene nuvažiavome į Paparčių kaimą, kur gyveno Valės tėvai Stasys ir Čiulados. Valė buvo pasikvietusi ir savo dėdę Antaną Čiuladą – vyresnį tėvo brolių, kaime žinomą kaip gerą dainininką. Čiulados gyveno Paparčių kaimo pradžioje mažame namelyje Krasnosiolkos kalno papėdėje, prie Žaslos upelio. Namiškius radome besivaišinančius prie stalo. Abu vyrai jau buvo gerai įraudę, todėl, paprašyti dainuoti, ilgai nesiragino. Stasys užtraukė aukštu skambiu balsu, o Antanas paleido galingą „turą“. Dainavo jie stipriais, švariais balsais. Skambėjo visas namas.

Dainas užvedavo tai vienas, tai kitas, tai Valės mama. Bandėme ir mes prie jų prisijungti. Tai buvo tikras dainavimas, kai žmonės dainuoja ir mėgaujasi tuo dainavimu, kai dainuoja sau, o ne klausytojams. Panašų dainų skambėjimą buvau girdėjęs, kai užtraukdavo Kalniškių fermos darbininkai.

Tą vakarą prisiminus ir dabar skamba ausyse „Ty stovi aglale“, vinguriuojama dėdės Antano arba Stasio „Žanijosi mūsų broliai“. Pastarąją dainą sėkmingai tebedainuoja „Verpetos“ ansamblis, dabar vadovaujamas pačios Valerijos Čiuladaitės – Jankauskienės.